

Katarzyna i Jerzy Samusikowie

Dworek Kościuszków w Mereczowszczyźnie

Mereczowszczyzna koło Kosowa Poleskiego - leżąca dzisiaj w rejonie iwacewickim, obwodu brzeskiego, na Białorusi - była jednym z licznych folwarków kosowskiego majątku, należącego w początkach XVIII wieku do Sapiehów. W 1733 roku Jan Fryderyk Sapieha przekazał ten folwark, jako zastaw za sumę 54 500 złotych polskich, Ludwikowi Kościuszcze, właścicielowi rodzowego majątku w Siechnowiczach, leżącego również w obwodzie brzeskim, a nadanego w 1458 r. jego odległemu w czasie przodkowi przez Kazimierza Jagiellończyka.

W Mereczowszczyźnie istniał już niewielki dworek, zbudowany prawdopodobnie dla zarządcy folwarku. Był to budynek parterowy, modrzewiowy, z wysokim, łamanym,

czterospadowym dachem, pokrytym słomianą strzechą. Elewację frontową poprzedzał ganek, pokryty dwuspadowym dachem wspartym na czterech drewnianych filarach. Ludwik Tadeusz Kościuszko (1700-1758) herbu Roch III, miecznik brzeski, pułkownik 3 Pułku Straży Przedniej Buławy Polnej Litewskiej przeniósł się do niego z rodowych Siechnowicz i w 1740 r. ożenił z Teklą z Ratomskich (1715-1768). Miał z nią czwórkę dzieci, które przychodziły na świat w Mereczowszczyźnie: Annę Barbarę Krystynę (1741-1814), Józefa (1743-1789), Katarzynę (1744-1819) i Andrzeja Tadeusza Bonawenturę (1746-1817).

Dworek Kościuszków na rysunku Michała Kuleszy z 1845 r.

Najmłodszy z nich, znany bardziej pod jednym imieniem, to Tadeusz Kościuszko, przyszły organizator polskiego powstania narodowego w 1794 roku przeciwko Rosji i Najwyższy Naczelnik Sił Zbrojnych Narodowych w tym powstaniu. Urodził się 4 lutego 1746 r., a 12 lutego tegoż roku został ochrzczony w kościele p.w. Przenajświętszej Trójcy w Kosowie. Wprawdzie niektórzy autorzy podają datę 30 listopada 1745 r. jako dzień jego urodzin, zaś Siechnowicze jako miejsce, gdzie przyszedł na świat, ale przeczy tym informacjom wpis w księdze parafialnej pod numerem 478 oraz tablica w kossowskim kościele o następującej treści: 1746 12 lutego Wielmożny Rajmund Kor-

sak, Przeor XX Dominikanów Hoszczerkich, ochrzcił niemowlę, prawych rodziców syna, imieniem Andrzej-Tadeusz-Bonawentura, J. Wielmożnych Ludwika-Tadeusza-Tekli z Ratomskich Kościuszków, miecznych Województwa Brzeskiego. Kumowie byli: W. Pan Kazimierz Narkuski, starosta Kuszlicki i W. Pani z Protasewiczów Suchodolska, W. Pan Adam Protasewicz Podstarości Piński i Panna Suchodolska Pisarzówna Ziemska Słonimska. Gdzie by się jednak nie urodził, spędził dzieciństwo i młodzińcze lata w Mereczowszczyźnie.

W 1758 roku zginął z rąk zbuntowanych chłopów jego ojciec i Tadeusz zmuszony został pomagać matce w prowadzeniu gospodarstwa, którego prawo własności na rzecz rodziny Kościuszków potwierdził w 1756 r. Jan Józef Sapieha. W 1764 r. Jan Jerzy

Na zdjęciu: Odbudowany w 2004 roku dworek Kościuszków

hr. Flemming, następny po Sapiechach właściciel kossowskiego majątku, wypłacił Tekli Kościuszko 54 500 złotych, sumę należną za Mereczowszczyznę zostającą w zastawie, i Kościuszkowie przenieśli się do rodowych Siechnowicz. Tymczasem dwór, którego byli właścicielami przez 31 lat, niszczał. Dopiero w 1857 r. Wandalin Pusłowski, kolejny pan na Kossowie, powodowany głębokim szacunkiem do Tadeusza Kościuszki, odrestaurował budynek dworski pod nadzorem Michała Ostromęckiego, absolwenta Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego w podwarszawskim Marymoncie, zmieniając nieco jego wygląd przez pokrycie dachu gontem. W 1859 r. Mereczowszczyznę odwiedził ksiądz Franciszek Sęczykowski i pozostawił taki jej opis: *Dwór nieduży z gankiem na dwóch kolumnach. W drugiej*

Pałac Pusłowskich i dworek Kościuszków na rysunku Napoleona Ordy

skromniejszy, sześciokolumnowy, niesprawiający wrażenia portyku, elewacja frontowa ma cztery okna, szczytowa zaś dwa. Na obu tych rysunkach dwór pokryty jest strzechą, podczas gdy Wandalin Pusłowski po-

ziało pustką. W 1996 r. został powołany w USA Komitet Odbudowy Domu Rodzinnego Kościuszki, staraniem którego – przy finansowym wsparciu białoruskich władz obwodu brzeskiego – dwór odbudowano w 2004 r. i przeznaczono go na muzeum Tadeusza Kościuszki. Dzięki przetrwałym fundamentom, nowy budynek stanął dokładnie w tym samym miejscu, w którym znajdował się pierwotny dwór. Jego wnętrzu starano się nadać wygląd, jaki mógł przedstawiać w czasach, gdy mieszkała w nim rodzina Kościuszków. Niestety, zabrakło oryginalnych pamiątek po Najwyższym Naczelniku.

Możemy natomiast obejrzeć kopie portretów Tadeusza Kościuszki i jego rodziców oraz babki i dziadka ze strony ojca, fotokopie różnych dokumentów, graficznie przedstawione drzewo genealogiczne rodziny Kościuszków i jej herb rodowy „Roch III”, repliki siermię, sukman i butów ofi-

cerskich, noszonych podczas insurekcji kościuszkowskiej, powstańcze kopy i kopię szabli Naczelnika, fotografie jego pomników wzniesionych w różnych krajach. W ustawionych pod ścianami gablotach znalazły się pamiątki medale i banknoty z wizerunkiem Tadeusza Kościuszki, kopie nadanych mu odznaczeń i orderów. W jednej z gablot umieszczono przedmioty znalezione podczas poprzedzających odbudowę dworku prac archeologicznych. Są tam fragmenty ceramicznych naczyń i piecowych kafli, kilka gwoździ, zniszczone okulary, kłódka, klamka, małe buteleczki. Na ścianie jednego z pomieszczeń umieszczono fotokopie obrazów i rysunków Tadeusza Kościuszki, wykonanych przez niego w latach 1769-1774, gdy był słuchaczem paryskiej Akademii Malarstwa i Rzeźby. Ich widok może bardzo zdziwić turystów znających go tylko jako Najwyższego Naczelnika Siły Zbrojnej Narodowej w czasie insurekcji kościuszkowskiej oraz jako amerykańskiego generała, uczestnika wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych Ameryki.

W sieni dworku wiszą zdjęcia wykonane w latach 30. XX w., przez fotografa z Kosowa Poleskiego, Józefa Szymańczyka, a w podpiwniczeniu, w którym zachowały się oryginalne sklepienia, zaaranżowano ekspozycję etnograficzną. Na życzenie zwiedzających pracownicy muzeum wyświetlają krótkometrażowe filmy o Tadeuszu Kościuszcze w języku białoruskim i polskim, ale objaśnienia pod eksponatami napisane są tylko w języku białoruskim.

Na zdjęciu: Kamień przy dworku upamiętniający wielkiego „syna ziemi białoruskiej”

od wejścia z sieni komnacie stoi proste drewniane łóżko, przykryte narzutą. Nad nim wisi deseczka z napisem: na tym łóżku i w tym miejscu urodził się słynny Tadeusz Kościuszko. Ganek dworu w tym opisie jest zupełnie inny niż przedstawiony przez Napoleona Orde. Na jego rysunku, wykonanym między 1872 a 1875 rokiem, przybrał on formę dużego portyku, z ośmioma kolumnami. Cały dwór jest zresztą dość masywny, siedmioosiowy, z sześcioma dużymi, prostokątnymi oknami w elewacji frontowej i trzema w szczytowej. (Na rysunku Ordy widnieje też pałac zbudowany w 1838 r. przez Wandalina Pusłowskiego w pobliżu dworku Kościuszków). Natomiast na rysunku Franciszka Kostrzewskiego z roku 1880 ganek jest dużo

lecił pokryć go gontem i taki dach widzimy na zdjęciu wykonanym po I wojnie światowej. Fotografia ta pokazuje także dwa małe, okrągłe okna znajdujące się po obu stronach ganku, które nie były widoczne na rysunkach Ordy i Kostrzewskiego.

W okresie międzywojennym dwór był remontowany i w 1936 r. utworzono w nim skromne muzeum z pamiątkami po Tadeuszu Kościuszcze. Działania wojenne w trakcie II wojny światowej jakoś go omijały, natomiast strawił go całkowicie ogień podłożony 3 sierpnia 1942 r. przez partyzantów sowieckich, mających na celu jedynie unicestwienie „pańskiej” siedziby. Przez następne 60 lat miejsce po dworze

Na zdjęciu: Fotokopie obrazów, które wyszły spod pędzla Tadeusza Kościuszki podczas jego studiów w paryskiej Akademii Malarstwa i Rzeźby

Na zdjęciu: Ekspozycja etnograficzna w piwnicy

Dworek Kościuszków na rysunku Franciszka Kostrzewskiego z 1880 r.

Na zdjęciu: Kuchnia

Na zdjęciu: Salonik w dworku Kościuszków

Grzegorz Pelczyński

Reportaż historyczny o Inflantach

W serii kresowej wydawnictwa *Frona* wyszedł niedawno kolejny tom, sygnowany przez Sławomira Kopra i Tomasza Stańczyka – *Kresy Północy. Wyprawa do Polskich Inflant*. Popularni autorzy opisali zatem najdalej na północ wysuniętą część ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Wprawdzie królowie polscy i wielcy książęta litewscy nad całością tych terytoriów panowali na przełomie XVI i XVII w., a później tylko nad Łatgalią i ewentualnie nad lennem Kurlandii, jednak polskie sprawy toczą się tam do dziś. Dobrze więc, że ukazała się książka na ten temat.

Na okładce, pośród różnych napisów, informujących o poruszanych w niej zagadnieniach, jest też jeden dotyczący jej gatunku – „reportaż historyczny”. Rzeczywiście książka zdaje się

nim być. Narrator to współczesny Polak podróżujący po dzisiejszej Łotwie i Estonii, i szukający tam śladów polskiej obecności w dawnych wiekach. Na podstawie tych śladów odtwarza to, co związane jest z dziejami Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Choć nierzadko pociąga go również bardzo ciekawa współczesność tych obszarów i wówczas książka przestaje być reportażem historycznym.

Inflanty zamieszkiwało wiele narodów, tak jest też obecnie na Łotwie i w Estonii. Koper i Stańczyk pisząc głównie o Polakach, poświęcają im także sporo miejsca, zwłaszcza Niemcom tzw. Baltendeutschom. Z powodu splątania losów inflanckich narodów, nie dałoby się pisać tylko i wyłącznie o Polakach. Niejeden miał wszakże wśród swoich krewnych przedstawicieli innych etnosów.

Omawiana książka zawiera mnóstwo wiadomości na temat Inflant, polskich i niepolskich. Choć pewnie niektórzy czytelnicy będą mieli żal do autorów, że to czy owo pominieli. Piszący te słowa chętnie by znalazł w *Kresach Północy* wzmiankę o Stanisławie Kolbuszewskim, znawcy literatury łotewskiej, którego wykładów słuchał w połowie lat osiemdziesiątych w Uniwersytecie Adama Mickiewicza, a którego ojciec i imiennik w latach trzydziestych kierował Katedrą Literatur Słowiańskich w Rydze. Lecz autorzy reportażu nie są zobowiązani do dokładności wymaganej od autorów rozpraw naukowych.

Aczkolwiek reportażysta stawiając jakąś tezę, powinien określić, w jakiej mierze świadczą o niej fakty. Koper i Stań-

czyk piszą, że Inflantami w dzisiejszej Polsce mało kto się interesuje, wiedza na ich temat jest tu znikoma. Czytelnik zgodzi się z tym zapewne, przeglądając ubogą bibliografię. Czy nie należałoby w takim razie napomknąć o fenomenie żywego i czynnego zaciekania sprawami inflanckimi, jakie od ponad dwudziestu lat przejawia Bractwo Inflanckie? Czy nie byłoby wyrazem troski o czytelnika, gdyby skierowano go do któregoś z 243 numerów miesięcznika „Świat Inflant”, gdzie bardzo wiele tematów w książce poruszanych bądź pominiętych zostało szczegółowo omówionych?

Sławomir Koper, Tomasz Stańczyk, *Kresy Północy, Wyprawa do Polskich Inflant*, Warszawa 2022, Wydawnictwo *Frona*

Obrona Dyneburga (4)

dokończenie z poprzedniego numeru

Przez te dziesięć dni, potężny sprzymierzeniec nieprzyjaciela — mróz zabiera z naszych szeregów ponad połowę żołnierzy.

Czerwoni bronią się mężnie. W końcu z rozpaczą widzą, że muszą ustąpić zawziętości legionistów. Nic tu ich siły ludzkie nie pomogą. Codziennie bój. Uprzykrzy sobie ciężką służbę ten i ów żołnierz rosyjski, chłop z pod Tweru czy Wiązmy, i sam sobie naleje wody do butów filcowych. I już go wiozą w tył z odmrożonymi

czej, bardziej twardo. Generał nazwał ją „groźną”. Taką też naprawdę była dla naszego żołnierza, lecz jakże wspaniałą dla Wodza i jego dywizji.

W Dyneburgu zwycięzca zimy i Rosjan, wódz polski, przyjmuje defiladę swoich oddziałów. Łotysze poubierali się we fraki i lakierki i mowy mają do Śmigłego „Oswobodziciela”. A tu znów zaskoczył mróz 30-stopniowy. W ten mróz idzie kamienną jezdnią nasza piechota. Mocno tętni bruk, bo w nowych już idzie trzewikach. Połowa żołnierzy ma jeszcze niezagojone z odmrożenia palce u nóg i rąk, lecz nic to. Cóż to znaczy wobec pracy, jaką wykonali! Za piechotę wali przez długie kwadransy artyleria. Koła siedemdziesięciu dwóch dział dudnią w ten mróz, jakby ich tysiąc szło.

Patrzą się i dziwią Łotysze temu walecznemu wojsku, co tak wiele zdziałało, walcząc z wrogiem i z mrozem, żeby zasłużyć na uznanie swego Naczelnego Wodza. A wielu przy tym nawet swego życia nie pożałowało i ponad sto grobów żołnierskich pozostało w tej ziemi, jako pomnik naszej chwały. Lecz jeszcze bardziej dziwią się Łotysze młodemu Wodzowi, którego wola i pragnienie zwycięstwa przeniknęły serca legionistów i sprawiły, że oręż polski ustalił wschodnie granice ich ojczyzny.

Uczcili go też jak umieli. Prosilili go, żeby przyjął ich krzyż, co jest jak nasz „Virtuti Militari”, a nazywa się „Lat-splēssis”, co znaczy „pogromca niedźwiedzia”.

I słusznie, przecież rosyjskiego „niedźwiedzia” Śmigły pogromił.

Czy to wszystko? Polska mówi — nie. Polska cała czeka, kiedy w owym Dyneburgu, na największym placu, owemu Wodzowi, którego imię na wiek wieków jest związane z tym miastem i wschodnią granicą ojczyzny łotewskiej, pomnik wdzięczności wystawia mieszkańcy.

Boć należy się przecież, żeby żołnierz polski, co tak wiele uczynił, walcząc za wolność Łotwy i tyle swojej krwi serdecznej poza granicą swojej własnej Ojczyzny szczerze przelał, w osobie swego Wodza został w tym miejscu uczczony.

Lecz mała to rzecz będzie, kiedy będzie, wobec tej sławy, jaką historia, jaką opowieść żołnierska o Śmigłym i jego bojach za Dźwiną, w Łatgali, opowiada.

Kiedy skończyły się boje dywizji Legionów, stały one do wiosny na marnych kwaterach, bo lepszych nie było w zdobytch miastach i wioskach. Żołnierze goili rany, opowiadali swe zwycięstwa i nabierali sił do nowych bojów, które im wiosna obiecywała.

Na zdjęciu: Dyneburg (Daugavpils). Pomnik żołnierza bolszewickiego mówiącego „nie” wojskom polskim w 1918 roku. Ujście rzeki Laucesy do Dźwiny. Fot. Stefan Pastuszewski

Z Dyneburga, gdzie tyfus począł dziesiątkować naszych, Śmigły czuwał nad Łotwą, lecz rozbici czerwoni nie odważyli się powrócić.

Aby do wiosny — czekali wszyscy.

I Śmigły czekał na nowe rozkazy Naczelnego Wodza, gdzie, w której stronie, ma swoim męstwem „ratować Ojczyznę”, nową chwałą chorągwie pułków okrywać i „na wdzięczność całej armii polskiej zasłużyć”.

Na zdjęciu: Kamienica secesyjna przy Saules iela 41 w Dyneburgu. Fot. Stefan Pastuszewski

nogami do szpitala. Inny znów nie śpieszy się w odwrocie, przystaje w przydrożnej chacie i idzie do niewoli. Jakże takim żołnierzom równać się z naszymi, z których wielu już dawno o butach zapomniało, lecz ciągle idą naprzód.

To też nocą z 3 na 4 lutego wojska polsko-łotewskie stanęły w pościgu za nieprzyjacielem nad rzeczka Siniuchą i wielkim jeziorem Oświej, o 130 kilometrów od Dyneburga.

Generał Śmigły-Rydz zakończył kampanię nazwaną proroczco „Zima”.

Powinna się ona jednak nazywać w historii jakoś ina-

Na zdjęciu: Tramwaj w Dyneburgu. Fot. Wojciech Sobolewski.